

OJCOSTWO SAMOTNE - OBSZARY WSPARCIA MĘŻCZYŹN W PEŁNIENIU ROLI SAMOTNEGO RODZICA

Mgr Olga Dąbska – DOKTORANTKA UM LUBLIN

Ur. 3 kwietnia 1991 roku w Biłgoraju. W 2015 roku ukończyła studia magisterskie na kierunku zdrowie publiczne, o specjalności nauk medycznych, nauk o zdrowiu oraz nauk o kulturze fizycznej. Obecnie doktorantka na Wydziale Nauk o Zdrowiu w Zakładzie Patologii i Rehabilitacji Mowy Uniwersytetu Medycznego w Lublinie. Autorka publikacji naukowych, uczestniczka licznych

*Nie potrafię wskazać na żadną inną potrzebę dzieciństwa równie silną,
jak potrzeba opieki ojca.
Zygmunt Freud*

WSTĘP

Oddziaływanie rodziców na dzieci ma ogromne znaczenie w kształtowaniu ich przyszłości, zwłaszcza zaś przyjęcia i realizacji ról społecznych. Przez bardzo długi czas wychowanie rodzinne utożsamiane było wyłącznie zmacierzyństwem, uważając, że kobieta – matka posiada większe predyspozycje do realizacji funkcji wychowawczej. W związku z tym osoba ojca zepchnięta została na drugi plan, miała marginesowe znaczenie. Owo przekonanie długo gościło w mentalności społecznej. Jednakże w dobie gwałtownych przemian kulturowych, społecznych, ekonomicznych czy politycznych instytucja ojca przeżyła głęboką transformację.

Charakter niepełnej rodziny rozpatrywany jest w odniesieniu do *nieobecności* dorosłego, co wywołuje konieczność przededefiniowania ról realizowanych przez pozostałych członków rodziny, zmodyfikowania funkcji rodzinnych oraz organizacji życia rodzinnego i pozarodzinnego. W opinii Tyszki rodzinę niepełną, czyli tzw. samotne rodzicielstwo stanowi grupa społeczna, gdzie rodzic - matka albo ojciec, odpowiada za realizację wszystkich zadań rodzicielskich mających na celu zabezpieczenie materialne, prowadzenie domu, ale także wychowywanie dzieci i zapewnienie więzi uczuciowych¹. Tematykarodzin niepełnych, zwłaszcza zaś zjawisko samotnego macierzyństwa zajmuje w literaturze przedmiotu znaczącą pozycję. Dostrzega się, iż w znacznie mniejszym stopniu podejmowana jest w rozważaniach sytuacja samotnego ojca². Rosnące w ostatnim czasie zainteresowanie rolą mężczyzny w rodzinie stało się podstawą do rozpoczęcia większości badań nad samotnym ojcostwem. Za ich początek uważa się lata 70. kiedy to ciekawość zjawiskiem samotnego ojcostwa wykazaliprzedstawiciele demografii. Socjologdy

¹ Profil psychologiczny osób samotnie wychowujących dzieci, red. A. Siudem, I. Siudem, Wydawnictwo przy udziale Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL, Lublin 2008, s. 10.

² J. Zimny, *Potrzeba obecności ojca w rodzinie*. Pedagogia Ojcostwa, 2011, nr 2(1), s. 55-66.

i psychologzy podjęli ową tematykę kilka lat później³. Rozważania z zakresu roli ojca samotnego oraz jego kompetencji wychowawczych są coraz częściej poruszane w mediach, prasie i literaturze naukowej. Osoby samotnie wychowujące dzieci stanowią coraz większą część naszego społeczeństwa. Świadczą o tym m.in. statystyki rozwodów oraz liczba celowych świadczeń pomocy społecznej na rzecz rodzin monorodzicielskich.

Podejmowanie owej tematyki nastarcza wiele trudności, które wynikają ze stereotypowego stosunku większości społeczeństwa odnośnie podziału ról oraz obowiązków rodzinnych, przeświadczenia sfeminizowanej części ludności o wyższych kompetencjach rodzicielskich płci żeńskiej. Ojcostwo stoi przed nowymi wyzwaniami. W związku z tym istotne staje się przybliżenie sytuacji samotnego ojca, jako kompetentnego opiekuna swojego dziecka.

1. CEL PRACY I METODYKA BADAŃ

Dynamika zmian dokonujących się we współczesnym świecie, zwłaszcza w obszarze sfery życia rodzinnego, odegrała kluczową rolę w podjęciu tematyki ojcostwa. Cel niniejszego opracowania sprowadza się do przedstawienia zjawiska samotnego ojcostwa w Polsce. Problematyka samotnego rodzicielstwa jest bardzo szeroka i dotyczy wielu dziedzin. W pracy zdecydowano się na zawężenie jej tylko do zagadnień związanych z przyczynami samotnego ojcostwa, obszarami wsparcia przeznaczonymi dla współczesnych mężczyzn w pełnieniu roli samotnego rodzica.

Praca ma charakter teoretyczny. Analizy tematu dokonano na podstawie przeglądu literatury, na którą składały się publikacje naukowe, raporty z badań społecznych, oficjalne statystyki z zakresu zjawiska samotnego ojcostwa. Posłużono się także źródłami internetowymi.

2. POJĘCIE OJCOSTWA

Słownik Języka Polskiego określa ojca, jako mężczyznę mającego własne dziecko (dzieci)⁴. Ojciec definiowany jest, jako mężczyzna, który znajduje się w relacji pokrewieństwa z dzieckiem. Pokrewieństwo to może być oparte na tym, że uczestniczy on w wychowaniu dziecka lub że je począł⁵. Bycie ojcem to wyzwanie, któremu nie każdy mężczyzna potrafi sprostać. Wymaga poświęcenia siebie, sił, umiejętności, a zwłaszcza uczuć i serca. Ojcostwo pomaga mężczyźnie rozwijać się, wzrastać i pokonywać własne słabości. W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele funkcji ojcowskich, które sprowadzają się do trzech podstawowych: prokreacyjnej, wychowawczej, ekonomicznej - utrzymanie rodziny. Wobec ojca stosuje się także alternatywne określenia, jak rodzic, tata, tatko, żywiciel, obrońca, wychowawca, towarzysz zabaw⁶.

Ojciec ma przede wszystkim wpływ na rozwój intelektualny, społeczny, moralny dziecka, jego system przekonań oraz stosunek do otaczającego świata. Podsta-

³ *Realizacja funkcji opiekuńczo – wychowawczej w rodzinie samotnego ojca*, red. D. Ruskiewicz, Centrum Edukacji Europejskiej, Toruń 2005, s. 8.

⁴ *Słownik Języka Polskiego T.2*, red. M. Szymczak, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 496-497.

⁵ *A New Dictionary of Sociology*, red. G. Duncan Mitchell, Wydawnictwo Taylor & Francis, Kinship 1979, s. 109-112.

⁶ R. Podleśny, *Wyzwania wobec ojca współczesnej rodziny*. *Pedagogia Ojcostwa*, 2010, nr 1(1), s. 223-229.

wą prawidłowego oddziaływania ojca na potomstwo jest więź emocjonalna między nimi. „Jedną z ważniejszych cech ojcostwa jest fakt, że musi on wypracować w sobie potrzebę relacji i poczucie związku z dzieckiem właściwie wyłącznie na drodze psychicznej, w przeciwieństwie do kobiet, które w sposób naturalny budują swój związek z dzieckiem”⁷. „Podczas gdy matka reprezentuje naturę i bezwarunkową miłość, ojciec wyobraża abstrakcję, sumienie, obowiązek, prawo i hierarchię. (...) Ojciec reprezentuje drugi biegun ludzkiego istnienia: świat myśli, przedmiotów, które są dziełem rąk ludzkich, świat prawa i ładu, dyscypliny, podróży i przygody. Ojciec jest tym, który uczy dziecko, tym, który mu wskazuje drogę w świat”⁸. Witczak w swoich pracach podkreśla „Ojciec, bowiem dostarcza dziecku tych bodźców wzorów w jego rozwoju społecznym i moralnym, których matka nie może zupełnie lub w tak szerokim zakresie jemu oferować”⁹. Prawidłowo realizowane ojcostwo ochrania rodzinę, daje poczucie bezpieczeństwa, kształtuje hierarchię wartości, otwiera na innych ludzi i ich potrzeby. Ojciec o dojrzałej postawie rodzicielskiej stanowi podstawę do osiągnięcia przez dziecko dojrzałości społecznej. Wprowadza w atmosferę domową oraz życie rodzinne ład, systematyczność, wytrwałość.

Miłość ojcowska charakteryzuje się cechami, takimi jak: a) warunkowość – występuje wówczas, kiedy ojciec kocha dziecko, ponieważ spełnia ono jego oczekiwania, b) wymagalność – miłość rozwija się w wyniku realizacji przez dziecko zadań stawianych mu przez ojca, c) krytycyzm – ocenie podlegają zachowania dziecka, d) zanikanie – stopniowe osłabianie uczuć ojcowskich, które może być wynikiem osiągnięcia dojrzałości przez potomka czy nie wypełniania przez niego zadań. Mierzwiński znany polski *ojcolog*, *ojcoznawca*, *ojcograf* określił zasady, których stosowanie zasadne jest przez mężczyzn, którzy zostali ojcami. Wśród nich wymienia się: a) ukochanie swojego dziecka, b) ciągle weryfikowanie własnego życia, mając na uwadze, iż ważny w wychowaniu jest osobisty przykład, c) czas dla dziecka, interesowanie się jego problemami, umiejętność słuchania, rozmowy, egzekwowanie zleconych poleceń¹⁰. „Ojcostwo nie jest tak silnie wpisane w naturę mężczyzny, jak macierzyństwo jest wpisane w naturę kobiety. Tej roli musi się mężczyzna długo uczyć i stopniowo do niej dorastać, dojrzewając psychicznie, duchowo i podejmując coraz bardziej odpowiedzialne zadania i obowiązki (...)”¹¹.

3. PRZYCZYNY SAMOTNEGO OJCOSTWA

Zjawisko samotnego rodzicielstwa przybrało na silew krajach europejskich. W Polsce także jest coraz częściej zauważalne¹². Rodziny monorodzicielskie w literaturze przed-

⁷ A. Powojewska, *Mężczyzna wobec życiowych wyzwań*. Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio, 2013, nr 1(13), s. 74-86.

⁸ *Ojciec a rozwój dziecka*, red. K. Pospiszył, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980, s. 32-33.

⁹ *Ojcostwo bez tajemnic*, red. J. Witczak, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1987, s.16.

¹⁰ B. Mierzwiński, *Teoretyczne podstawy doradztwa rodzinnego. Mężczyzna, jako mąż i ojciec*. Problemy Poradnictwa Psychologiczno – Pedagogicznego, 1996, nr 2, s. 18-19.

¹¹ Z. Kubińska, *Ojciec ukazujący walory wychowawcze rekreacji fizycznej w rodzinie*. [w:] *Rekreacja w rodzinie*, red. U. Parnicka, PTNKF, Warszawa 2003, s. 20 -25.

¹² *Kształty rodziny współczesnej: szkice familologiczne*, red. S. Kawula, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 120.

miotu przedstawiane są, jako specyficzna sytuacja, gdzie zadania dotyczące prowadzenia domu i wychowywania potomstwa przejmują jeden rodzic. Wśród głównych determinant samotnego ojcostwa wyróżnia się: śmierć żony, rozwód, separację, opuszczenie dziecka przez matkę, stały pobyt matki w placówce opieki zdrowotnej lub społecznej, pozbawienie matki praw rodzicielskich.

Samotne ojcostwo powodowane jest w dużej mierze osieroceniem dzieci przez matkę. Większość samotnych owdowiałych ojców kierując się dobrem dzieci, poświęcając się w zupełności ich wychowaniu nie wiąże się w późniejszym czasie z inną kobietą. Po rozwodzie czy owdowieniu maleją interakcje społeczne, co ma niekorzystny wpływ na procesy przystosowania się do nowej roli i pogłębia izolację samotnego rodzica. Przejęcie przez mężczyznę zadań rodzinnych, które niegdyś dzielił z żoną oraz brak dostatecznego wsparcia powodują fizyczne i psychiczne przeciążenie organizmu ojca, co w dużej mierze może stać się przyczyną niedomogów w wypełnianiu funkcji rodzicielskich.

Na skutek stale rosnącego odsetka rozwodów coraz częściej stawia się pytania o możliwość wychowywania dziecka przez samotnego ojca. Należy mieć na uwadze, że podczas podejmowania decyzji dotyczących wyboru opiekuna dla dziecka powinno kierować się uzasadniać dane postanowienie przede wszystkim dobrem dziecka. Nie zaś funkcjonującym w dalszym stopniu tradycyjnie rozpatrywanym podziałem ról rodzicielskich. Konieczne jest w tym miejscu podkreślenie, że ojcowie coraz częściej chcą podjąć się opieki nad potomstwem, gdy dochodzi do rozpadu rodziny. Stojanowska uważa, że „funkcjonujące w świadomości społecznej nieprawidłowe stereotypy dotyczące wywiązywania się z roli matki powodują, że matki nie chcą wyrazić zgody na sprawowanie pieczy nad dzieckiem przez ojca (...) nawet wtedy, gdy zgodne byłoby to z interesem dziecka i interesem osobistym rodziców”¹³. Polskim sądom rodzinnym przypisuje się cechy sfeminizowania. Powszechnie uważa się, że dyskryminują one osobę ojca, gdyż tylko w 3% sprawy rozwodowe kończą się przyznaniem mężczyznom praw opieki nad potomstwem¹⁴.

We współczesnym świecie grupa społeczna, jaką jest rodzina podlega stałym przemianom, które mają miejsce w jej strukturze, formach życia rodzinnego, relacjach pomiędzy członkami, jak i pełnionymi przez nich funkcjami¹⁵. Badacze zwracają uwagę na przekształcenia zachodzące w roli ojca w rodzinie. Dyczewski podkreśla obecnie *domowy* charakter instytucji ojca, wynikający z rosnącej aktywności zawodowej kobiet – przemian na rynku pracy, wzrostu aspiracji i oczekiwań życiowych¹⁶. Dużą rolę odgrywa także uzyskanie niezależności finansowej od męża. Niegdyś bardzo silna rola ojca, jako jedynego żywiciela rodziny *odchodzi do lamusa*. W tradycyjnej polskiej rodzinie to ojciec decydował o większości spraw, dostarczał środków

¹³ *Władza rodzicielska pozamałżeńskiego i rozwiedzionego ojca*, red. W. Stojanowska, Studium socjologiczno-prawne, Warszawa 2000, s. 17.

¹⁴ A. M. Mączka, *Solidarność jajników: sfeminizowane sądy rodzinne dyskryminują ojców [samotni ojcowie szukający pomocy w Stowarzyszeniu Obrony Praw Ojca (SOPO)]*. Wprost, 2001, nr 11, s. 78–79.

¹⁵ *Samotne ojcostwo*, red. A. Dudak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 99.

¹⁶ *Realizacja funkcji opiekuńczo – wychowawczej w rodzinie samotnego ojca...* op. cit., s. 9.

utrzymania, mówiąc kolokwialnie *był głową rodziny*. Do głosu dochodzą transformacje modelu rodziny, przejawiające się modyfikacją konsensusu między kobietą a mężczyzną. Nastąpiła zmiana układu sił między rodzicami, czego przykładem jest rosnące przywiązanie dzieci zwłaszcza w okresie niemowlęcym do ojców¹⁷. Owa sytuacja sprzyja podejmowaniu przez mężczyzn ról i zadań, które do tej pory były powierzane wyłącznie matkom.

Sitarczyk w swoich badaniach podkreślił występowanie czterech rodzajów postaw przejawianych przez samotnych ojców. Pierwszą z nich jest bliskość uczuciowa traktowana, jako dynamiczny proces, skupiający się na okazywaniu potomkom uczuć jak czułość, życzliwość, akceptacja, zainteresowanie. Ojca wykazującego tą postawę charakteryzuje zainteresowanie problemami dziecka, aktywne spędzanie z nim czasu, bycie ważnym członkiem w jego życiu, okazywanie wsparcia i współczucia. Kolejną postawą jest dystans uczuciowy, przejawiający się w obojętności, odrzuceniu, wrogości wobec dziecka, braku zainteresowania jego problemami, unikaniu kontaktu. Następną jest postawa kontrolująca. Uzewnętrznia się ona w koncentracji na potomku, zainteresowania jego rozwojem. Jednakże ojciec skupia się w niej na osobistych wyobrażeniach o dziecku niżeli jego przeżyciach i doświadczeniach. Dziecko w tej postawie jest stale kontrolowane, poprawiane, przesadnie chronione. Ostatnią wyszczególnioną przez Sitarczyka postawą jest autonomia. Charakteryzuje się ona wyrozumiałością i tolerancyjną postawą ojca. Dziecko w tym przypadku posiada znaczną swobodę, niekiedy przerastającą jego możliwości emocjonalne¹⁸.

4. OBSZARY WSPARCIA MĘŻCZYZN W PEŁNIENIU ROLI SAMOTNEGO RODZICA

Niepełne rodzicielstwo nie jest zjawiskiem nowym w historii społeczeństw. Tego typu rodziny występowały zawsze, a społeczne organizacje wypracowywały sposoby ich wspierania. Przechodząc do analizy problematyki systemu wsparcia dla samotnych rodziców w Polsce należy podkreślić, że ustawodawca kieruje się w tym przypadku zasadą pomocniczości. W związku z tym w pierwszej kolejności należy ubiegać się o pomoc wśród krewnych oraz powinowatych. Wówczas, gdy brak jest możliwości uzyskania takowego wsparcia, możliwe jest skorzystanie z pomocy oferowanej przez państwo. Postanowienia te zawarte są w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, zwłaszcza zaś w art. 128 w brzmieniu „Obowiązek dostarczania środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania (obowiązek alimentacyjny) obciąża krewnych w linii prostej oraz rodzeństwo”. Jego doprecyzowanie odnajdujemy w art. 129, który stanowi „Obowiązek alimentacyjny obciąża zstępnych przed wstępnymi, a wstępnych przed rodzeństwem; jeżeli jest kilku zstępnych lub wstępnych – obciąża bliższych stopniem przed dalszymi. Krewnych w tym samym stopniu obciąża obowiązek alimentacyjny w częściach odpowiadających ich możliwościom zarobkowym i majątkowym”¹⁹. W ustawie o wspieraniu rodzin i systemie pieczy zastępczej zapewniona jest praca

¹⁷ *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, red. M. Sikorska, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 190.

¹⁸ *Realizacja funkcji opiekuńczo – wychowawczej w rodzinie samotnego ojca...* op. cit., s. 34.

¹⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59.

z rodziną (konsultacje i poradnictwo specjalistyczne, terapia i mediacje, usługi dla rodzin z dziećmi, pomoc prawna, grupy wsparcia i grupy samopomocowe), pomoc w opiece i wychowaniu dziecka (placówki wsparcia dziennego)²⁰.

Samotni ojcowie dźwigają brzemień codzienności oraz towarzyszącej jej problemów rodzicielskich, jak kłopoty zdrowotne dzieci, problemy wychowawcze, pomoc w nauce, pogodzenie pracy zawodowej z obowiązkami domowymi, obniżenie stopy życiowej²¹. Źródłem wsparcia dla samotnego ojca są bliscy mu ludzie - rodzina, przyjaciele i instytucje opieki społecznej, wśród nich niekiedy szkoła, zakład pracy, organizacje społeczne, związki wyznaniowe, wyspecjalizowane placówki wsparcia (ośrodki interwencji kryzysowej, poradnie) często prowadzone przez stowarzyszenia i fundacje. Wśród organizacji pozarządowych działających na rzecz rodzin niepełnych w Polsce wymienić należy zwłaszcza: Centralne Stowarzyszenie Obrony Praw Ojca i Dziecka, Centrum Mediacji Fundacji *Partners Polska*, Fundację *Przyjaciółka*, Fundację Rodzinnej Opieki Zastępczej *Ja i Mój Dom*, Inicjatywę *Tato.Net*, Polskie Centrum Mediacji, Polską Federację Stowarzyszeń Rodzin Katolickich im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Stowarzyszenie OPTA, Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej *Być Razem*, Stowarzyszenie Rodzin Zastępczych *Gniazdo*, Stowarzyszenie *Polites*. Także w Internecie na blogach czy też portalach poruszane są zagadnienia z zakresu samotnego ojcostwa. Zazwyczaj prowadzone są one przez osoby, które same zmagają się z podobną sytuacją, aby móc na podstawie własnego doświadczenia wspomóc i służyć radą.

Samotni rodzice stanowią coraz większy odsetek wśród rodzin w kraju (ponad 18,5% ogółu rodzin). Liczba samotnych ojców z dziećmi wynosi ponad 106 tys. Samotni rodzice wychowują przede wszystkim jedno dziecko, tak jest w 70% przypadków. Wobec rodzin wielodzietnych odsetek wynosi 7,6%. Wśród rodzin, które pobierały świadczenia rodzinne rodziny niepełne stanowiły 25,3% ogółu (304,2 tys. rodzin)²². Zwłaszcza trudna jest sytuacja samotnego młodego ojca. Otaczające go środowisko nie jest przygotowane na zapewnienie mu adekwatnego wsparcia. „Jedynym pomysłem rozwiązania problemu było zabranie mu dziecka. Do niewielu ludzi docierało, że on chce być ze swoim dzieckiem i że sobie poradzi”²³. Wśród samotnych ojców wyróżnia się trzy grupy. Pierwszą z nich stanowią ojcowie mogący liczyć na wsparcie rodziny. W drugiej grupie znajdują się samotni rodzice, którzy uzyskują świadczenia wynikające z istnienia stosunku pracy. W trzeciej grupie znajdują się osoby samotnie wychowujące dziecko pozbawionym wsparcia rodziny, niepracujące z różnych przyczyn. W moim przekonaniu właśnie w tej grupie znajdują się ojcowie najbardziej potrzebujący wsparcia ze strony systemu pomocowego państwa²⁴.

²⁰ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887.

²¹ *Profil psychologiczny osób samotnie wychowujących dzieci...* op. cit., s. 79.

²² *Beneficjenci świadczeń rodzinnych w 2013 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014, s. 2.

²³ G. Mikołajczyk-Lerman, *Małoletnie rodzicielstwo jako problem społeczny*. Polityka Społeczna, 2007, nr 7, s. 54-59.

²⁴ E. Jurczyk-Romanowska, *Samotne rodzicielstwo w systemie pomocowym państwa*. [w:] *Wychowanie w rodzinie, t. III. Współczesna rodzina w sytuacji zmiany*, red. E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański, Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze, Jelenia-Góra 2011 s. 251-266.

Z tytułu samotnego ojcostwa przysługują rozliczne formy wsparcia ze strony państwa. Władze najbardziej skłonne są wspomóc samotnych ojców w sprawowaniu opieki i wychowania dzieci szczególnie poprzez zasiłki pieniężne, organizowanie czasu wolnego, jak imprezy kulturalne i sportowe, wyjazdy na kolonie, niekiedy dowóz dzieci do szkoły i pomoc edukacyjną dla nich, zapewnienie bezpłatnych posiłków, wyposażenie w przedmioty potrzebne do zajęć edukacyjnych, finansowanie pobytu w żłobkach. Aby zaspokoić potrzeby samotnych ojców instytucje i organizacje zatrudniają profesjonalistów oraz tworzą sieci wsparcia umożliwiające, obok sieci nieformalnych, udzielenie różnorodnej pomocy w zaspokojeniu potrzeb, uznawanych za ważne dla życia i rozwoju człowieka, rodziny, społeczności. Samotni rodzice mogą liczyć także na wsparcie ze strony psychologa czy dodatkowe usługi medyczne.

Najtrudniejsze dla samotnych rodziców jest pogodzenie wymagań wynikających z pracy zawodowej z opieką nad dziećmi. Doradztwo zawodowe, jako pomoc świadczona samotnym rodzicom bez pracy w celu kształcenia i przekwalifikowania zawodowego jest niezbędna i powinna być udostępniana we wszystkich możliwych formach. Niezwykle cenną inicjatywą w tym kierunku jest działalność Centrum Promocji Pracy. Głównym celem instytucji jest a) niwelowanie barier psychicznych samotnych rodziców, odbudowanie poczucia ich wartości i przydatności na polu zawodowym, b) podniesienie kwalifikacji zawodowych bądź ich zmianą kierunkową na dostosowanie umiejętności do aktualnych oraz przyszłych oczekiwań rynku, c) wypracowanie efektywnego systemu łączenia pracy zawodowej oraz opieki nad dziećmi, umożliwiającego samorealizację zawodową, ale i możliwość wychowania dzieci²⁵ - zwiększenie dyspozycyjności i aktywności zawodowej przez zapewnienie profesjonalnej opieki nad dziećmi podczas szkoleń i pracy. Wprowadza się do krajowych polityk wiele instrumentów, umożliwiających zaangażowanie zatrudnionych mężczyzn w wychowywanie dzieci, np. tzw. urlop ojcowski na kształt urlopu macierzyńskiego.

Wśród świadczeń pieniężnych, jakie powinien otrzymywać ojciec samotnie wychowujący dziecko wymienia się zasiłki rodzinny i dodatki do zasiłku rodzinnego. Zgodnie z postanowieniami art. 4 ustawy o świadczeniach rodzinnych zasiłek rodzinny ma na celu częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dziecka. Prawo do zasiłku rodzinnego i dodatków do tego zasiłku przysługuje a) rodzicom, jednemu z rodziców albo opiekunowi prawnemu dziecka, b) opiekunowi faktycznemu dziecka, c) osobie uczącej się, przy czym dochód rodziny w przeliczeniu na osobę nie może przekroczyć kwoty 504 zł. Następnie w art. 5 niniejszej ustawy dowiadujemy się, iż „Zasiłek rodzinny przysługuje do ukończenia przez dziecko a) 18. roku życia, b) nauki w szkole, jednak nie dłużej niż do ukończenia 21. roku życia, c) 24. roku życia, jeżeli kontynuuje naukę w szkole lub w szkole wyższej i legitymuje się orzeczeniem o umiarkowanym albo znacznym stopniu niepełnosprawności”²⁶. Miesięczna wartość zasiłku rodzinnego oscyluje w granicach od 44,00 zł do 65,00 zł. Do zasiłku rodzinnego dla rodzin monorodzicielskich przysługują dodatki z tytułu urodzenia dziecka (jednorazowo w wysokości 1000 zł), opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego, samotnego wychowywania dziecka, kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnospraw-

²⁵ Centrum Promocji Pracy, <http://centrumpromocjipracy.pl/> (13.11.2015r.)

²⁶ Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, Dz.U. 2003 nr 228 poz. 2255.

nego (50-70 zł miesięcznie), rozpoczęcia roku szkolnego (100 zł każdorocznie), podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania (40-80 zł miesięcznie). Dodatek z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego przysługuje matce, ojcu, opiekunowi faktycznemu bądź prawnemu dziecka, uprawnionym do urlopu wychowawczego, nie dłużej jednak niż przez okres od 24 do 72 miesięcy, w wysokości 400 zł miesięcznie. Z kolei zgodnie z art. 11a. owej ustawy dodatek z tytułu samotnego wychowywania dziecka przysługuje samotnie wychowującym dziecko matce, ojcu, opiekunowi faktycznemu lub prawnemu dziecka, jeżeli nie zostało zasądzone świadczenie alimentacyjne na rzecz dziecka od drugiego z rodziców, w sytuacji, gdy drugi z rodziców dziecka nie żyje, powództwo o ustalenie świadczenia alimentacyjnego od drugiego z rodziców zostało oddalone. Dodatek wynosi od 170 zł do 340 zł miesięcznie. Przysługuje także jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka wysokości 1000 zł, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę nie przekracza kwoty 1922 zł. W przypadku sprawowania opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym rodzicom przysługują świadczenia opiekuńcze, a wśród nich zasiłek pielęgnacyjny i świadczenie pielęgnacyjne. Świadczenie rodzicielskie przysługuje ojcu dziecka w przypadku: a) skrócenia okresu pobierania świadczenia rodzicielskiego na wniosek matki, b) śmierci matki dziecka, c) porzucenia dziecka przez matkę. Świadczenie rodzicielskie przysługuje przez okres od 52 do 71 tygodni. Świadczenie rodzicielskie przysługuje w wysokości 1000 zł miesięcznie. Innym aktem prawnym przewidującym pomoc samotnym rodzicom jest ustawa o pomocy społecznej, która w art. 7 stanowi, iż „pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom w szczególności z powodu (...) bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych”²⁷, przy czym pomocy tej udziela się: rodzinie, a) w której dochód na osobę nie przekracza kwoty 316 zł bądź b) dochód nie przekracza sumy kwot kryterium dochodowego na osobę w rodzinie. Wartość otrzymywanych rocznie świadczeń z pomocy społecznej jest uzależniona od liczebności rodziny.

Rola służb społecznych w identyfikowaniu problemów towarzyszących samotnemu macierzyństwu jest, zatem wieloaspektowa. Celem każdego rodzaju wsparcia jest zmniejszenie stresu, podniesienie jakości życia, opanowanie kryzysu – doprowadzenie do psychicznego dobrostanu. Uzyskanie wsparcia ze strony instytucji i organizacji pozarządowych oznacza konieczność pokonania barier o charakterze społecznym, jak brak przyzwolenia społecznego na wykorzystanie pomocy instytucjonalnej, niejednokrotnie poczucie wstydu podczas starania się o pomoc, dyskryminacja, pomawianie oraz „ (...) brak ukształtowanych społecznie wzorów korzystania z instytucjonalnych sieci wsparcia”²⁸. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa Graniewskiej „Jednym z celów polityki społecznej w jej działaniach praktycznych jest łagodzenie trudności materialnych, jakie w znacznym zakresie występują w rodzinach wychowujących dzieci”²⁹.

²⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593.

²⁸ *Samotne rodzicielstwo. Między diagnozą a działaniem*, red. M. Raław, D. Trawkowska, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013, s. 53.

²⁹ D. Graniewska, *Wprowadzenie*, [w:] *Samotne matki, samotni ojcowie: o rodzinach niepełnych w Polsce*, red. D. Graniewska, K. Krupa, B. Balcerzak-Paradowska, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1986, s. 3-6.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Ludzie wydają się zapominać, że samotne rodzicielstwo dotyczy też mężczyzn. Samotnym ojcom jest podwójnie trudniej, bo mężczyźni nie są ani biologicznie, ani kulturowo przygotowani do zajmowania się dziećmi. Instytucja samotnego ojca jest stanowczo zbyt mało poznana. Dzieje się tak ze względu na zdominowanie obrazu samotnego rodzicielstwa przez macierzyństwo. Interesujący jest fakt, iż wśród rodzin niepełnych, rodziny samotnych ojców postrzegane są ciągle jako *nowum*. Samotne ojcostwo w dalszym ciągu jest mało rozpoznane i badawczo eksplorowane. Konieczne jest zatem docenienie roli ojca, wydobywania jej z *cienia matki*³⁰. Na podstawie przeprowadzonej analizy zjawiska samotnego ojcostwa, stwierdza się, iż rodzina pozbawiona żony- matki stawia ojca na bardzo wysokiej pozycji, jako osoby odpowiedzialnej za najważniejsze rodzinne decyzje. Samotny rodzic wkłada ogrom wysiłku, dążąc do zrekompensowania dzieciom braku drugiego rodzica w życiu. Podjęcie problematyki samotnego ojcostwa jest konieczne zwłaszcza ze względu na przekształcenia w pozycji matki powstałych na skutek oddziaływania czynników ekonomicznych i społecznych, ale i wzrost rozwodów w kraju.

1. Samotnie wychowujący ojciec ma do spełnienia w rozwoju dziecka specyficzną, niezwykle ważną i trudną funkcję. Ma za zadanie wnieść w jego życie pierwiastek stabilizacji wewnętrznej po odejściu matki, konieczny dla prawidłowego rozwoju potomstwa.
2. W rodzinach niepełnych obowiązki opiekuńczo-wychowawcze skoncentrowane są na jednej osobie, co stanowi szczególne utrudnienie w realizacji podstawowych zadań wychowawczych. Możliwe do zaistnienia trudności wychowawcze spowodowane są przede wszystkim zmniejszoną, gdyż sprawowaną przez jedną osobę, opieką nad dzieckiem. Duże znaczenie przypisuje się też zaburzonej atmosferze wychowawczej, ponieważ to prawidłowy układ stosunków między ojcem i matką jest najistotniejszym wzorcem postępowania dla dzieci.
3. Niezbędne jest podjęcie działań ukierunkowanych na zwiększenie szans samotnych rodziców na rynku pracy. Owe działania powinny być nastawione na wsparcie samotnie wychowujących ojców w problemach osobistych, w tym zwłaszcza związanych z wychowaniem dzieci, radzeniu sobie na rynku pracy, przełamywania negatywnego obrazu samotnych rodziców w społeczeństwie.
4. Konieczne jest podniesienie wiedzy oraz świadomości społecznej, w celu wyeliminowania negatywnych postaw ludności wobec samotnie wychowujących ojców. Ma miejsce stygmatyzacja rodzin niepełnych, na skutek postrzegania ich jako bezradnych w sprawach opiekuńczo-wychowawczych czy prowadzeniu gospodarstwa domowego.

STRESZCZENIE

Przez długi czas wychowanie rodzinne utożsamiane było wyłącznie z macierzyństwem, uważając, że kobieta-matka posiada większe predyspozycje do realizacji funkcji wycho-

³⁰ *Rola ojca i postawy Polaków wobec ojcostwa w świetle badań społecznych. Opinie i ekspertyzy OE-211*, red. M. Raclaw, Kancelaria Senatu, Warszawa 2013, s. 18.

wawczej niż mężczyzna. Owo przekonanie długo gościło w mentalności społecznej. Jednakże w dobie gwałtownych przemian kulturowych, społecznych, ekonomicznych, politycznych instytucja ojca przeżyła głęboką transformację. Rosnące zainteresowanie rolą mężczyzny w rodzinie stało się podstawą do rozpoczęcia większości badań nad samotnym ojcostwem. Za ich początek uważa się lata 70. kiedy to ciekawość zjawiskiem samotnego ojcostwa wykazali przedstawiciele demografii. Rozważania z zakresu roli ojca samotnego i jego kompetencji wychowawczych są coraz częściej poruszane w mediach, prasie, literaturze naukowej. Cel niniejszego opracowania sprowadza się do przedstawienia zjawiska samotnego ojcostwa w Polsce. Problematyka samotnego rodzicielstwa jest bardzo szeroka i dotyczy wielu dziedzin. W pracy zdecydowano się na zawężenie jej tylko do zagadnień związanych z przyczynami samotnego ojcostwa, obszarami wsparcia przeznaczonymi dla mężczyzn w pełnieniu roli samotnego rodzica.

ABSTRACT

Single fatherhood and areas of support for men in their role of a single parent.

For a long time family upbringing was equated only with maternity, believing that the woman - the mother has a greater predisposition for implementing the functions of education than men. This belief a long time hosted in social mentality. However, in an era of rapid cultural, social, economic, political change, institution of father survived profound transformation. Growing interest in the role of a man in the family became the basis for the start of most studies on single fatherhood. For their beginning are considered to the 70s when curiosity of phenomenon of lonely fatherhood showed representatives of demography. The considerations from the scope of the role of the lonely father and its educational competence are increasingly discussed in the media, the press and the scientific literature. The objective of this study comes down to the phenomenon of lonely fatherhood in Poland. The issue of single parenthood is very broad and covers many fields. In this work was decided to narrow down its only to issues related to the causes of lonely fatherhood, support areas designed for men in their role of single parent.

BIBLIOGRAFIA

- Samotne ojcostwo*, red. Dudak A., Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 99.
- A New Dictionary of Sociology*, red. Duncan Mitchell G., Wydawnictwo Taylor & Francis, Kinship 1979, s. 109-112.
- Beneficjenci świadczeń rodzinnych w 2013 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014, s. 2.
- Kształty rodziny współczesnej: szkice familologiczne*, red. Kawula S., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 120.
- Ojciec a rozwój dziecka*, red. Pospiszyl K., Wiedza Powszechna, Warszawa 1980, s. 32-33.
- Rola ojca i postawy Polaków wobec ojcostwa w świetle badań społecznych. Opinie i ekspertyzy OE-211*, red. Raclaw M., Kancelaria Senatu, Warszawa 2013, s. 18.
- Samotne rodzicielstwo. Między diagnozą a działaniem*, red. Raclaw M., Trawkowska D., Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013, s. 53.

- Realizacja funkcji opiekuńczo – wychowawczej w rodzinie samotnego ojca*, red. Ruszkiewicz D., Centrum Edukacji Europejskiej, Toruń 2005, s. 8-9, 34.
- Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, red. Sikorska M., Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 190.
- Profil psychologiczny osób samotnie wychowujących dzieci*, red. Siudem A., Siudem I., Wydawnictwo przy udziale Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL, Lublin 2008, s. 10, 79.
- Władza rodzicielska pozamałżeńskiego i rozwiedzionego ojca*, red. Stojanowska W., Studium socjologiczno-prawne, Warszawa 2000, s. 17.
- Słownik Języka Polskiego T.2*, red. Szymczak M., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 496-497.
- Ojcostwo bez tajemnic*, red. Witczak J., Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1987, s.16.
- Graniewska D., *Wprowadzenie*, [w:] *Samotne matki, samotni ojcowie: o rodzinach niepełnych w Polsce*, red. Graniewska D., Krupa K., Balcerzak-Paradowska B., Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1986, s. 3-6.
- Jurczyk-Romanowska E., *Samotne rodzicielstwo w systemie pomocowym państwa*. [w:] *Wychowanie w rodzinie, t. III. Współczesna rodzina w sytuacji zmiany*, red. Jurczyk-Romanowska E., Albański L., Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze, Jelenia-Góra 2011 s. 251-266.
- Kubińska Z., *Ojciec ukazujący walory wychowawcze rekreacji fizycznej w rodzinie*. [w:] *Rekreacja w rodzinie*, red. Parnicka U., PTNKF, Warszawa 2003, s. 20 -25.
- Mączka A. M., *Solidarność jajników: sfeminizowane sądy rodzinne dyskryminują ojców [samotni ojcowie szukający pomocy w Stowarzyszeniu Obrony Praw Ojca (SOPPO)]*. *Wprost*, 2001, nr 11, s. 78–79.
- Mierzwiński B., *Teoretyczne podstawy doradztwa rodzinnego. Mężczyzna jako mąż i ojciec*. *Problemy Poradnictwa Psychologiczno – Pedagogicznego*, 1996, nr 2, s. 18-19.
- Mikołajczyk-Lerman G., *Małoletnie rodzicielstwo jako problem społeczny*. *Polityka Społeczna*, 2007, nr 7, s. 54-59.
- Podleśny R., *Wyzwania wobec ojca współczesnej rodziny*. *Pedagogia Ojcostwa*, 2010, nr 1(1), s. 223-229.
- Powojewska A., *Mężczyzna wobec życiowych wyzwań*. *Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio*, 2013, nr 1(13), s. 74-86.
- Zimny J., *Potrzeba obecności ojca w rodzinie*. *Pedagogia Ojcostwa*, 2011, nr 2(1), s. 55-66.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59.
- Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, Dz.U. 2003 nr 228 poz. 2255.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887.
- Centrum Promocji Pracy, <http://centrumpromocjipracy.pl/> (13.11.2015r.)